

PRIREDIO Ijan Začek

Hronologija

---

umetnosti

Hronologija zapadne
kulture od preistorije
do danas

PREVOD SA ENGLESKOG:
DUBRAVKA SREĆKOVIĆ DIVKOVIĆ

■ Laguna ■

Sadržaj

UVOD

6

2

RENESANSA
I BAROK

86

1

STARI I
SREDNJI VEK

8

3

ROKOKO
I NEOKLASICIZAM

134

4

ROMANTIZAM
I POSLE NJEGA

168

REČNIK

282

INDEKS

284

5

SAVREMENO DOBA

216

SARADNICI

283

IZVORI
FOTOGRAFIJA

287

Uvod

„Iz ničega proizlazi samo ništa“, izjavljuje ser Džoša Reynolds u jednoj od svojih *Rasprava*. On savetuje

slušaocima da se marljivo trude i istražuju, ali pojedine njegove reči mogu se podjednako primeniti i na važnost istorije. „Neosporivo je jasno da se u prikupljanje materijalâ za praktični rad genijâ mora upregnuti ogroman deo svačijeg života. Izum je, strogo govoreći, tek nešto malo više od nove kombinacije tih slika koje su prethodno sakupljene i pohranjene u pamćenje.“ Slično, nijedan umetnik ne može u potpunosti pobeći svome dobu. I najmističnije umetničko delo svejedno će u izvesnoj meri biti pod uticajem okruženja koje ga je iznedrilo, čak i kad je umetnik dao sve od sebe da ga izdvoji iz ljudskog iskustva i sveta prirode.

Često značaj savremenih događaja nije odmah uočljiv. Po opštem mišljenju, impresionizam je verovatno najpopularniji umetnički pravac (srazmerno) novijih dana. Nekom će možda delovati da je takav stil slikanja mogao nastati u ma koje vreme, ali zapravo je njegovo rođenje potkraj XIX veka uobličeno jedinstvenim sticajem okolnosti. Pojedine su, razume se, bile umetničke prirode. Na impresioniste su uticali slikari barbizonske škole, koji su praktikovali ograničenu formu *plenera* u Fontenbloskoj šumi, nezavisni stav Gistava Kurbea, a naročito radikalni pristup Eduara Manea. Uprkos svemu tome, posao slikanja pod vedrim nebom – centralno načelo impresionističkog pravca – umnogome su olakšali određeni spoljni faktori.

To je vreme ubrzanog napretka na planu proizvodnje boja. Dotad su se one isporučivale u svinjskim bešikama vezanim uzicom. Da bi se služio bojom, slikar je morao da probuši u bešici rupicu. Nažalost, međutim, nije bilo praktičnog načina da se jednom otvorena rupa zapuši, a što je još gore, boje su se na vazduhu vrlo brzo stvrdnjavale. Uz to, ni bešike nisu baš dobro podnosile put. Prilikom truckave vožnje često bi pukle. Ovakva aparatura očigledno nije bila pogodna za slikanje pod vedrim nebom, pa je bilo pokušaja da se nađe rešenje. Tridesetih godina XIX veka eksperimentisalo se s metalnim špricom. To jeste značilo poboljšanje, ali zbog cene šprica bilo je neekonomično.

Za ključni pronalazak zaslužan je Džon G. Rand, američki portretista nastanjen u Londonu. On je 1841. izumeo mekanu limenu tubu s poklopcem koji se zavrće. Time je eliminisao sav gubitak, pošto tuba nije curila i mogla se otvoriti bezbroj puta a da se ne naruši rok trajanja boje. Tubama je bilo potrebno nešto vremena da steknu

popularnost, pošto su isprva donekle uvećavale cenu boja, ali impresionisti su svim srcem prihvatili inovaciju. Kako komentariše Renoar: „Bez boja u tubama ne bi bilo Sezana, ne bi bilo Monea, ne bi bilo Pissarroa i ne bi bilo impresionista.“

Revoluciju je doživljavala i proizvodnja pigmenata. Ona je počela 1856, kada je mladi britanski hemičar Vilijam Henri Perkin slučajno naleteo na novu boju. Dok je pokušavao da sintetiše kinin, primetio je u jednoj svojoj laboratorijskoj boci neobičan talog jarke boje. Nakon dodatnog eksperimentisanja, uspeo je da proizvede prvu anilinsku boju – intenzivnu ljubičastu, koju je nazvao bojom sleza. Ona se smesta pokazala kao uspeh, a vrhunac popularnosti dosegla je 1862, kada je kraljica Viktorija odabrala haljinu boje sleza za zvaničnu posetu Međunarodnoj izložbi u Londonu. Perkin se od svog otkrića obogatio, što je podstaklo hemičare širom Evrope da se ugledaju na njega. U narednih nekoliko godina na tržištu su se pojavile desetine novih sintetičkih pigmenata. To će reći da su impresionisti imali izbor boja znatno šireg raspona nego njihovi prethodnici.

U jednom veoma drugačijem kontekstu, pigment (ili pre njegov izostanak) može igrati važnu ulogu u našem viđenju istorijskih umetničkih dela. Među najintrigantnijim primerima jesu majušne mermerne figurine proizvedene na Kikladskim ostrvima u Egejskom moru u trećem milenijumu pre nove ere. Te rezbarije su stilizovane gotovo do apstrakcije. Njihove bezmalo trouglaste glave gledaju naviše, ali nemaju obeležja lica izuzev nosa. Žene stoje s rukama čvrsto prekrštenim preko trupa, dok muškarci često sede i prikazani su s muzičkim instrumentom. Umetnici sa početka XX veka bili su opčinjeni tim figurinama, privučeni čistotom i jednostavnošću njihovih formi. Njima su se silno divili i Pikaso i Brankuzi, a pojedine Modiljanijeve skulpture nastale su pod njihovim najneposrednijim uticajem. Ironično, međutim, kasnije analize će pokazati da su te figurine prvobitno bile živo obojene, s naslikanim očima i usnama. Moderniste bi to neuporedivo manje impresioniralo.

Isto važi i za mnoge klasične skulpture. Uslovljeni smo da ih zamisljamo kao neobojene, ali zapravo je većina bila oslikana. U pokušaju da demonstrira koliko su drugačije izgledale originalne skulpture, Muzej klasične arheologije u Kembridžu oslikao je kopije nekih najpoznatijih odlivaka – među kojima čuvenu Damu iz Osera i Koru u peplosu – i izložio ih naporedo sa neoslikanim verzijama. Kontrast

je upečatljiv. Nešto slično je pokušano i u prethodnom veku, kad je 1862. Džon Gibson izložio na Međunarodnoj izložbi u Londonu svoju *Veneru u boji*. Možda i nije iznenađenje što je privukla donekle oprečne kritike. *Vajarski žurnal* veličao ju je kao „jednu od najlepših i najprofinjenije izrađenih figura nastalih u moderno doba“, dok je kritičar *Atenauma* frktao da je to najobičnija „gola besramna Engleskinja“.

Lutrija preživljavanja uticala je na ugao posmatranja čitavih ograna umetnosti. Imamo tek bolno oskudan uvid u ostvarenja kakva su sigurno izrađivana na poljima zanata poput korparstva ili proizvodnje tkanina, gde se koriste netrajni materijali. Intrigantno je nagađati, na primer, kakav su uticaj oni mogli imati na složene prepletene šare kakve pronalazimo na mnogim predmetima iz ranog srednjeg veka, ili pak na dekorativnim stranicama iluminisanih rukopisnih knjiga.

I obrnuto, možda su pojedine oblasti privukle dodatnu pažnju delimično baš zato što su sami ti predmeti toliko trajni. Asirci, Akađani i Vavilonci nesumnjivo su stvarali neuporedivo veća umetnička dela nego što su cilindrični pečati, ali i oni nas svejedno opčinjavaju jer su preživeli u znatnom broju i pripovedaju nam neizmerno mnogo o tim civilizacijama. Slično, industrija oslikavanja vaza u staroj Grčkoj možda nije okupljala najveće umetnike tog doba, ali ti predmeti su preživeli mnogo bolje od nekih drugih vidova slikarstva. Za to su nemalo zaslužni antikvari i kolekcionari poput ser Vilijama Hamiltona – supruge slavne Eme Hamilton, ljubavnice lorda Nelsona – koji je na kraju svoju džinovsku zbirku prodao Britanskom muzeju u Londonu.

Katkad su umetnici direktno doprinosili samoj istoriji. Poneki su se, poput Žak-Luja Davida i Gistava Kurbea, revnosno uključivali u politiku, ne uvek s najsrećnijim ishodom; još više njih je preuzimalo diplomatske uloge i obavljalo važne službe za svoje pokrovitelje kraljevskog ili kneževskog položaja. U nekoliko slučajeva, spona sa istorijom su još neočekivanije. Vorticizam je, recimo, bio kratkoveki avangardni pokret ranog XX veka. Nastao pod vodstvom Vindama Luisa i zastupljen i nekim drugim zapaženim umetnicima, poput Dejvida Bomberga, Edvarda Vodsvorta i Kristofera Nevinsona, on svoj vizuelni stil duguje kubizmu, ali za njegov bombastičan, buntovni ton zaslužni su futuristi. Najkarakterističnije slike ovog pravca prikazivale su vrtoglave, kaleidoskopske kovitlace prepletenih uglastih formi.

Vorticizam se rodio 1914, ali priređena je samo jedna izložba pre nego što se pokret raspao zbog efekata Prvog svetskog rata. No nije

pao u zaborav. Nemačke podmornice su 1917. izazvale krupna razaranja. U rasponu od tri meseca potopile su oko 500 teretnih brodova. U toj fazi, Norman Wilkinson – talentovan ali konvencionalan slikar pomorskih prizora – predložio je Britanskom admiralitetu nov metod kamufliranja brodova. Nemoguće je sakriti plovila, ali ako bi ih oslikali izobličujućim, apstraktnim dezenima koji im razlamaju oblik – u mnogo pogleda sličnim vorticističkim slikama – možda bi uspeali da zbune komandante podmornica. Ne bi uspevali da procene da li se brodovi bliže ili udaljavaju, pa čak ni da li tonu.

Vilkinsonov predlog je prihvaćen i pri Kraljevskoj akademiji u Londonu uspostavljena je „Zableskujuća sekcija“. Nacrte su izrađivale ekipe žena iz umetničkih škola, a samo oslikavanje brodova nadgledali su profesionalni slikari. Među njima je bio i vorticista Edvard Vodsvort, kome je baza bila na dokovima Liverpula.

Postepeno su hiljade teretnih brodova i stotine mornaričkih plovila „zablesnute“ u Britaniji, Kanadi i Sjedinjenim Američkim Državama. Doprinos ovih umetnika priznat je 2014. povodom stogodišnjice izbijanja Prvog svetskog rata, kada su vodeći umetnici tog doba oslikali pet brodova. Među njima su bili Tobijas Reberger, koji je izradio profinjen pastiš u „tubističkom“ stilu Fernana Ležea za parobrod *Predsednik*, i Piter Blejk, koji je kreirao izvanredan pop-art dizajn za *Visibabu* (v. str. 281).

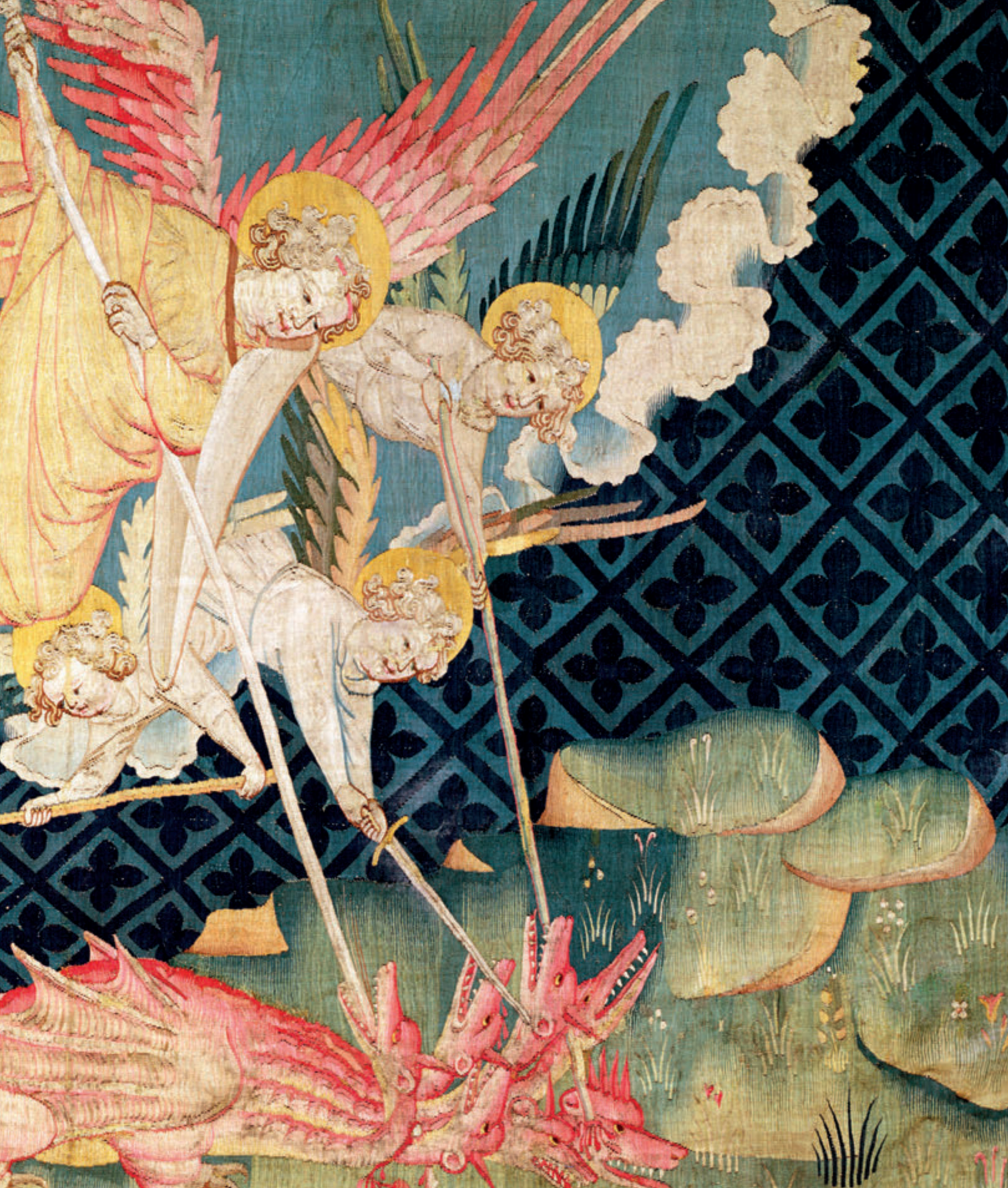
Hronologija umetnosti ističe te spona između umetnosti i istorije tako što postavlja ključna umetnička dela i važne događaje zajedno na vremensku osu kako bi pružila pregled evolucije umetnosti u zapadnom svetu. Uzdržavajući se od konvencionalne podele na istorijske periode, umetničke škole i pravce, ona daje svežu perspektivu istorije umetnosti koja će iznedriti mnoga iznenađenja – poput podatka o tome kako je najslavnija neoklasicistička slika, Davidova *Zakletva Horacijâ* (v. str. 165), izrađena svega koju godinu nakon jedne od najpoznatijih romantičarskih scena, Fislijeve *Noćne more* (v. str. 164). Postavljanje tih dela u kontekst savremenih društvenih, političkih i kulturnih zbivanja, od vremena najstarijih pećinskih slika pa do nedavnih muralnih instalacija misterioznog Benksija, ova knjiga nudi dublje razumevanje uticaja koji se krije iza pojedinih najvećih umetničkih dela na svetu – kao i novo viđenje same priče o umetnosti.

1

STARI
I SREDNJI VEK

Ljude starog veka verovatno ne bi oduševila većina modernih umetničkih formi.

Izvesno, svaka pomisao na individualni izraz ili eksperimentisanje njima bi izgledala vrlo čudno, jer u ranim društvima umetnost je bila pretežno funkcionalna. Ona se stvarala u tačno određenu svrhu, a najčešće je ta svrha imala neke veze s religijom.

Status slikara takođe je bio drugačiji – mnogo bliži statusu zanatlije nego savremenog umetnika. Tehnička umešnost se otkrivala kao nešto što se podrazumeva, ali nije se ni cenila ni tražila originalnost ma koje vrste. Većina umetničkih dela starog veka plod je anonimnih stvaralaca; ako je identitet umetnika i zabeležen, on do nas nije stigao.

Čak i među starim Egipćanima znamo ime tek malobrojnim umetnicima. Najslavniji je Tutmes, koji je bio zvanični kraljevski vajar na dvoru faraona Ehnatona. On je čuven po jednom od najlepših sačuvanih dela iz starog Egipta – poprsju Ehnatonove supruge, kraljice Nefertiti. Ovu nedovršenu skulpturu otkrili su 1912. nemački arheolozi u ostacima Tutmesove radionice. Jedno oko nedostaje, a druga očna duplja ima privremeno punjenje od voska umesto poludragog kamena koji bi inače bio upotrebljen. No bez obzira na to, modelovanje glave je izuzetno. Jezgro poprsja načinjeno je od krečnjaka, ali Tutmes je dodao vrlo tanak sloj gipsa, koji mu je omogućio da oblikuje neverovatno životne pojedinosti lica. Istoričari imaju teoriju da je ovo poprsje dizajnirano kao prototip – model koji su Tutmes i njegovi pomoćnici koristili za izradu drugih umetničkih dela s likom kraljice.

Nefertitino poprsje nije tipično za većinu egipatske umetnosti, koja je obično bila izrazito stilizovana. Ono pripada amarnskom periodu 18. dinastije. To razdoblje ime nosi po prestonici koju je osnovao Ehnaton. On je napustio egipatski tradicionalni politeistički sistem verovanja i radije se okrenuo poštovanju jednog boga. Takođe je podsticao realističniji stil u umetnosti, pa se tako, u jednom kratkom periodu, na kraljevskim portretima javlja veći stepen individualnosti. U Tutmesovoj radionici iskopano je još nekoliko portretnih poprsja, mada se nijedno ne može meriti s Nefertitinim.

U slučaju stare Grčke, pitanje umetničkog identiteta poprilično se razlikuje. Raspolažemo imenima mnogih slikara i vajara, slavni u svoje doba, ali nemamo takoreći ništa što im se može pripisati. Čak znamo nazive pojedinačnih umetničkih dela koja su zaslužila obilate hvale u grčkim i rimskim tekstovima. Plinije, na primer, prepričava anegdotu o jednom umetničkom takmičenju između Parazija i njegovog slavnog suparnika Zeuksisa (akt. potkraj V veka PNE). Parazije je naslikao grozd tako realističan da su ptice pokušavale da ga kljucnu. Pobedonosno, Parazije je pošao da povuče zavesu na ulazu suparnikove prostorije, ali je otkrio da je i sama zavesa slika. Izlišno je reći, u takmičenju je pobedio Zeuksis.

Stopa sačuvanosti bolja je kod oslikanih vaza. Tu je najslavnije ime Egzekije, koji je aktivno stvarao u drugoj polovini VI veka PNE. On je bio specijalizovan za crnfiguraltu tehniku

(gde se figure prikazuju crnom bojom na svetlijoj pozadini), a dizajnirao je i same posude i njihovu dekoraciju. Takođe je bio svestran i inventivan, podjednako spretn u predstavljanju scena patosa i trenutaka napete drame. Dionisova kupa (ili tačnije *kilikis*) spada među njegove najistančanije tvorevine. Na njoj je sve veličanje vina. Dionis, bog vina, izvaljen je u svom čamcu, dok iz katarke raste vinova loza, rađajući grozdove koji mu služe kao nadstrešnica. Po legendi su Dionisa jednom zarobili pirati, pa su poskakali u more kad im je otkrio ko je, i istog trena se pretvorili u delfine. Delfini su prikazani kako izvode nestašluke u moru boje vina. Složene detaljnosti ovog nacрта otkrivale su se tek postepeno onome ko se služi kupom, onako kako ispija.

Da nije bilo slučajnog preživljavanja Pompeja, Herkulanuma i okolnih sela, naše razumevanje rimskog slikarstva možda se ne bi mnogo razlikovalo od našeg nepoznavanja slikarstva Grčke. U mnogim slučajevima, kompozicije slika starog veka stigle su do nas u trajnijoj formi mozaičkih kopija, mada, naravno, ne možemo nikako znati koliko su te kopije verne.

Zidno slikarstvo Pompeja pruža zanimljiv presek tema i stilova popularnih u to doba, zajedno s dekorativnim motivima koji ih prate. Najsavršeniji primeri jesu prikazi obredâ inicijacije u Vili misterija. Oni su najviše i koštali, jer se neštedimice koristio cinober – zastrašujuće skup pigment.

Modernom oku, međutim, možda je primamljivija rimska naklonost prema ovozemaljskim temama. U Livijinoj vili postoji ljupka freska vrta. On je bujan i zelen, pun voća, cveća i ptica. Taj vrtni prizor naslikan je kao friz duž zidova jedne podzemne sobe koju su stanari vile po svoj prilici koristili u jeku leta da pobegnu od vrele sparine. Prolećna svežina naslikanog vrta osmišljena je da pojača rashlađujući efekat odaje.

Rimski umetnici isto tako su uživali u stvaranju zidnih slika s mrtvim prirodama. One deluju varljivo jednostavno jer prikazuju svakodnevne predmete poput bresaka, smokava, riba, jaja i bokala s vodom ili vinom, uredno poređanih po polici. Povremeno se na njima javlja neko malo živo biće, poput miša koji trčkara. Ovaj tip slike opisivao se kao *ksenija* („gostoljublje“) i izlagao je ono što bi moglo biti ponuđeno gostu. Rimski umetnici bili su vešti u slikanju najsićušnijih detalja – blistanja vode u čaši, mutnog sjaja na kožici breskve – i proći će stotine godina dok neko ne bude opet naslikao mrtvu prirodu te ubedljivosti.

Pad Rima je drastično promenio tok zapadne umetnosti. Klasične vrednosti harmonije, proporcije i estetike, uz fino razumevanje ljudske forme, postepeno su se gubile i nisu iznova otkrivene sve do renesanse. Različiti narodi koji su smenili Rimljane imali su sopstvene živopisne kulture, ali one su bile drugačije. U mnogim slučajevima ti narodi su bili nomadski,

PRETHODNA STRANA: Tapiserija Strašnoga suda, Anžer – Sveti Mihail pobeđuje aždaju (oko 1377–1382)

KRAJNJE LEVO: Tutmes – Nefertitino poprsje (oko 1340. g. PNE)

DESNO: Detalj freske *Naslikani vrt* iz Livijine vile (oko 30–20. g. PNE)

LEVO: Vladimirska Bogorodica (oko 1130)

GORE: Novgorodska škola – Bitka Novgorodana sa Suzdaljcima (oko 1450–1475)

te tako nisu ni imali potrebe za umetničkim delima namenjenim domu ili ustaljenom mestu bogoštovanja.

Skiptar rimskog nasleđa predat je Vizantijskom carstvu na istoku. Vizantijske zanatlije odlikovale su se na mnogim poljima: proizvodele su veličanstvene rezbarije u slonovači; stvarale svetlucave zlatne mozaike; izrađivale tanan nakit i tekstile. Njihovo slikarstvo se, međutim, razvijalo u smeru veoma drugačijem nego na Zapadu. Na svojim ikonama nisu se trudili da proizvedu likove koji bi bili naturalistički ili pokazivali iole originalnosti: upravo je suprotno. Umetnici su podsticali da što vernije kopiraju najslavnije ikone. Najznamenitiji primer jeste Vladimirska Bogorodica, predivan prikaz Bogorodice i Hrista koji je u Carigradu naslikao nepoznati umetnik negde oko 1130. S godinama je ova ikona stekla reputaciju zaštitnice Rusije i kopirana je u bezbroj navrata.

Ikone su bile svete slike same po sebi, nešto pred čime se metaniše, pomoć u kontemplaciji. U pojedinim slučajevima proglašavalo se da imaju čudotvorne moći, po čemu su upoređivane sa svetim relikvijama Zapadne crkve. Postoje slike gde se vidi kako ikonu nose u boj ili idu u povorci s njome oko gradskih zidina. Kao što je slučaj i sa nekim drugim religijama, pravoslavlje je zaziralo od preterano realističnog portretisanja svetitelja. Oni su bili bića od onoga sveta, te bi njihovo prikazivanje na isti način kao i slikanje običnog čoveka izgledalo kao nepoštovanje, bezmalo bogohuljenje.

U svakom slučaju, upotreba ikona ostala je kontroverzna. Bilo je dugih perioda kada su kontrolu preuzimali ikonoklasti – „oni koji ruše likove“ (oko 726–787; 814–842). Oni su zastupali stav da je klanjanje ikonama ravno idolopoklonstvu, te su hiljade slika uništene.

Za to vreme je Zapad postepeno napredovao ka preporodu umetnosti. Bilo je blistavih trenutaka tokom karolinškog perioda, kada su Karlo Veliki i njegovi naslednici pokušali donekle da obnove veličinu klasične kulture. Za njihove crkve i dvorce naručivane su mnoge zidne slike, ali tek malobrojne su preživjele. Zato je doprinos Karolinga najvidljiviji u njihovim iluminisanim rukopisnim knjigama, jedinstvenim rezbarijama u slonovači i delima kujundžijskog zanata.

U X veku javlja se sličan talas obnove u Nemačkoj, u otonskom periodu (nazvanom po caru Svetog rimskog carstva Otonu Velikom). Ovo doba je izrodilo neke lepe primere monumentalnih bronzanih odlivaka i visokokvalitetne skulpture, najbolje oličene u Gerovom Raspeću, izrađenom u prirodnoj veličini. U Anglosaksonskoj Engleskoj, za to vreme, vinčesterska škola stvarala niz izuzetnih iluminisanih rukopisa. Najupečatljiviji među njima jeste Benediktional Svetog Etelvolda, koji karakteriše nsvakadašnje kičena dekoracija. Svi ti usponi umetnosti odigrali su ulogu u razvoju romaničkog stila, koji će u XI i XII veku zahvatiti mnoge delove Evrope.

30.000–15.000 G. PNE

Najstarija umetnost.

Preistorijska umetnost
obično predstavlja društve-

ne sisteme i verovanja, a za vreme paleolita nastaju neka najlepša umetnička dela Evrope u džinovskim pećinskim kompleksima južne Francuske i severne Španije. Tu su prikazi velikih životinja naslikani pomoću tonskih i teksturalnih efekata, uz upotrebu mineralnih i biljnih pigmenata. U slikarstvu na steni u Indiji i Australiji takođe prevlađuju životinje, premda australijska i afrička preistorijska umetnost prikazuju ljudske figure češće nego umetnost drugih kontinenata. Među tim najranijim delima poneka su trodimenzionalna: ženske figurine od kamena, slonovače ili kosti pronađene su u raznim delovima sveta, ali pretežno širom Evrope. Sve imaju slične odlike, uključujući velike stomake, grudi i bokove. Uz ove čovekolike predmete, u Aziji, Australiji i Evropi izrađuju se i skulpture životinja, kao i zemljane posude za skladištenje i kuvanje. S. H.

Šove – Pećinske slike

Nastale nekih 30.000 godina PNE, ove slike u južnoj Francuskoj ubrajaju se među najbolje očuvane figurativne pećinske slike na svetu. U prvom delu pećine većina prikaza je crvena, sa nešto malo crnih i urezanih crteža. U drugom delu se nalaze pretežno crne slike. Prikazano je najmanje trinaest različitih životinjskih vrsta. Neuobičajeno, tu se nalaze i otisci i siluete šaka, deo jednog ženskog tela i vulkanska erupcija. Tehnike koje su ovde korišćene retko se nalaze u ostaloj pećinskoj umetnosti. Umetnici su strugali zidove da bi dobili glatku površinu i sugerisali su pokret urezima oko pojedinih kontura, a neke slike prikazuju i životinje u međusobnoj interakciji.

Delove jugozapadne Australije naseljavaju ljudi koji se radije služe drvenim nego kamenim oruđem.

U Evropi, oruđe pravljeno od kamena, jelenskih rogova ili kosti postaje usavršenije.

U Bimbetki u Indiji umetnici slikaju u potkapinama stena.

Ljudi žive duže, populacija raste.

Savremeni ljudi počinju da smenjuju neandertalce.

Prave se peći za spremanje jela.

Novu Gvineju naseljavaju kolonisti iz Azije ili Australije.

Napravljeno je najstarije upredeno užo za koje se zna.

30.000 G. PNE

30.000–28.000 G. PNE

28.000–25.000 G. PNE

27.000–26.000 G. PNE

○ Vilendorf – Vilendorfska Venera

U različitim delovima sveta nalazimo preistorijske statuete, sve odreda ženske, nage i bujne, možda napravljene kao simboli plodnosti ili majčinska božanstva, premda pojedini izučavaoci predlažu teoriju da je reč o autoportretima. Poznate kao figurine Venera, po poznijoj mitskoj boginji ljubavi, lepote, plodnosti i pobede, toliko su male da staju u šaku, a najslavnija je 11 cm visoka Vilendorfska Venera iz Austrije, za koju se procenjuje da je nastala u doba između 28.000 i 25.000 godina PNE.

Najstarija grnčarija za koju se zna: češće figurina nego posuda za kuvanje ili skladištenje. Ljudi širom sveta koriste vlakna za pravljenje nosiljki za bebe, odeće, kotarica i mreža.

Nivo mora je približno za 137 m niži od današnjeg.

Najstarije poznato trajno naselje osniva se u Moraviji, u sadašnjoj Češkoj Republici.

Iskopine sugerišu da u ovo vreme ima ljudske aktivnosti i na tlu Kanbere u Australiji.

U blizini Galilejskog jezera u Izraelu melju se divlji ječam i drugo zrnevlje za hleb.

Altamira – Pećinska slika

Verovatno oslikavane od 22.000 do 14.000 godina pre nove ere, pećine Altamire u severnoj Španiji toliko su lepo očuvane da se godinama sumnjalo u njihovu autentičnost. Uglavnom ukrašen bizonima, ali isto tako i jelenima, divljim vepovima, konjima, antropomorfnim figurama, geometrijskim simbolima i otiscima šaka, ovaj podzemni kompleks dugačak je 270 metara i pun je vijugavih prolaza visine od 2 do 6 m sa prikazima više od stotinu životinjskih figura, koji pokazuju veoma zadivljujuća tehnička umeća za taj period. Naročito su upečatljive tačne proporcije i pokušaj tonske diferencijacije.

25.000–24.000 G. PNE

23.000–20.000 G. PNE

22.000–14.000 G. PNE

15.000–3.000 G. PNE

Umetnost se razvija.

Magdalenska era, koja traje od oko 15.000 do oko

10.000 godina PNE, nazvana je po nalazištu La Madlen u Francuskoj, gde su nastali neki najlepši primerci pećinske umetnosti u Evropi. Negde između 13.000 i 10.000 godina PNE okončava se ledeno doba i počinje period globalnog otopljenja. Područje na severu Afrike koje će kasnije postati Sahara još je vlažno i plodno. U mezolitu, od oko 10.000 do 5.000 godina PNE, više slika se izrađuje na spoljašnjim stenama nego u pećinama, a obično prikazuju ljudske grupe u lovu ili u verskim obredima. Oko 3500. godine PNE prave se prvi točkovi koji će pomoći grnčarima da oblikuju svoje posuđe. Na Kritu se rađa minojska kultura, a u Egiptu nastaje stilizovano zidno slikarstvo. S. H.

Lasko – Dvorana bikova

Među najpoznatije tvorevine preistorijske umetnosti ubrajaju se velike slike u nizu međusobno povezanih podzemnih pećina u Laskou, u francuskoj oblasti Dordoni. Najslavnije među njima nalaze se u Dvorani bikova, nazvanoj po četiri ogromna crna bika naslikana usred mnogih drugih životinja. Nastali otprilike u periodu 16.000–14.000 G. PNE, ovi prikazi ispunjavaju obe strane pećine, čitavom dužinom. Tu su na stotine slika naizgled pokretnih životinja, među njima i turova, konja, goveda i jelenova. Mnoge su naslikane iz profila, s rogovima datim frontalno, izvedene jakim linijama i mekim tonskim prelazima pigmenta na površini tela. Umetnici su se služili raznim mineralnim i biljnim pigmentima, obično pomešanim s pljuvačkom, životinjskom masnoćom, podzemnom vodom ili glinom, a nanosili su ih utapkavanjem ili razmazivanjem, ponekad i duvanjem boje po zidu kroz šuplju kost.

Visent ili evropski bizon izvajan je u glini u dubini jedne pećine u Francuskim Pirinejima.

Rutavi nosorog izumire kao vrsta.

Područje koje će kasnije postati pustinja Sahara bujna je i plodna zemlja pod travom, sa obiljem kiše.

oko 16.000–14.000 G. PNE

15.000–13.800 G. PNE

8.000–6.000 G. PNE

Tasili n'Adžer – Slike na steni

U Tasili n'Adžeru u Alžiru, više od 15.000 slika i urezanih crteža na stenama i u pećinama prikazuju svakodnevni život u periodu od oko 10.000 godina. Među njima ima i ljudskih figura i prikaza životinja, od kojih su mnoge sada izumrle, poput džinovskog bivoľa. Ove slike i rezbarije obično se dele na četiri hronološka perioda: period okruglih glava – ljudi su portretisani s velikim, okruglim glavama bez crta lica; pastoralni period – ljudi su prikazani kako čuvaju stoku i love; period konjâ – ljudi jašu konje ili se voze u dvokolicama s konjskom zapregom; te period kamila – često se pojavljuju kamile, goveda i koze.

U severnoj Mesopotamiji, sadašnjem severnom Iraku, uzgajaju se ječam i pšenica; najpre se koriste za pivo i čorbu, a postepeno i za hleb.

Na jugozapadu Egipta naseljenici gaje krda i stada goveda, koza, svinja i ovaca, grade velika zdanja. Proizvode predmete od metala, štave životinjske kože, prave grnčariju i tkaju.

Egipat – Narmerova paleta

Poznata takođe i kao Velika paleta iz Hijerakonpolja, sadrži hijeroglifske zapise koji su među najstarijima pronađenima. Načinjena od silita, visoka je 63,5 cm i sa obeju strana ukrašena niskim reljefom. Na njoj je prikazan kralj po imenu Narmer, kao i druge scene, koje možda predstavljaju ujedinjenje Gornjeg i Donjeg Egipta, ili su beleška o nekim događajima, moguće o nekom vojnom uspehu. Umetnik se pridržavao egipatskih konvencija važećih za prikazivanje bitnih figura, dok su neznatnije ličnosti slobodnije izvedene.

4.500 G. PNE

3.100 G. PNE

ŽIVOTINJSKO SLIKARSTVO

Životinje se u umetnosti prikazuju hiljadama godina - u verskim ritualima, kao mitska bića i pomagači u radu, kao sadruzi. Od pećina u Francuskoj do slika na stenama u Australiji, od konjâ Franca Marka pa do Pikasovih bikova i golubica, životinje u slikarstvu otkrivaju štošta o kulturi koja ih okružuje.

Na primer, najraniji umetnici prikazivali su slike vrsta koje su lovili ili uzgajali, a od kojih su mnoge u međuvremenu istrebljene, kao što su pećinski lav, tur, sabljozubi tigar i mamut, mada su najčešće prikazani konji, bizoni, jeleni, goveda i divlji vepar. U većini pećina zatičemo samo monohromne slike dvodimenzionalnog izgleda, ali slike u Altamiri u Španiji obojene su i oblikovane metodama među kojima su i grebanje i rastrijavanje da bi se dočarali izgled teksture i varijacija tona. Još neuobičajenije, ovi umetnici su iskoristili prirodne konture i izbočine površine pećine da bi stvorili opipljiv osećaj trodimenzionalnog. I najzad, odsutne su naslage čađi kakve su zaostale u drugim pećinama, što

možda ukazuje na to da su se ovi umetnici služili naprednijim metodama osvetljenja. Većina evropskih slika iz paleolita ne prikazuje ljudska bića, a svakako ne ljude u interakciji sa životinjama, što je nadahnulo brojne spekulacije o funkciji slika kao što je prikaz bizona i čoveka-ptice u Laskou u Francuskoj. Ta figura ptičjeg kljuna i ljudskog trupa mogla bi biti šaman s maskom koji izvodi obred. U šamanizmu, ptice mogu da naseljavaju dva carstva - zemaljsko i nebesko - a ptica na štapu može biti i žezlo i koplje. Ukoliko je žezlo, možda prikazuje šamana koji doživljava viziju, ili je deo nekog mita, ili predskazanja. Ukoliko je koplje, možda se slika odnosi na lov.

GORE LEVO: Altamira, bizon

Iako su na zidovima pećine u Altamiri predstavljene mnoge životinje, preovlađuju slike bizona. Na svodu je prikazano krdo stepskih bizona u različitim prirodnim položajima. Oni su naslikani pre oko 14.000 godina.

GORE: Drakensberg, eland i ljudske figure

Poznata kao Kamen iz Rozete južnoafričke umetnosti na steni, ova slika u potkapini stene, nazvana Staza divljači, pomogla je izučavaocima da shvate da je umetnost Drakensberga sistem metafora povezan sa šamanističkom religijom naroda San.

Rana društva na Bliskom istoku slikala su životinje u radu za ljude, kao inkarnacije bogova, ili da bi iskazala autoritet vladara. Nakon 2000. godine PNE, konj na Bliskom istoku postaje glavna transportna i ratna životinja i na slikama se pojavljuje da bi demonstrirao čovekovu vlast nad svetom prirode. U Mesopotamiji su životinje pripitomljene gotovo 2.000 godina ranije nego u Egiptu, pa su bili uobičajeni prikazi sitnije stoke, koza, kozoroga, lavova, zmija i ptica, kao i prizora iz lova. Na primer, Asurbanipalova palata u Ninivi, prestonici Asirije, sadrži mnogobrojne slike s prikazima divljih magaraca i stadâ

Drakensberške slike

U Drakensberškim planinama postoji približno 20.000 slika na steni, delo domorodaca Južne Afrike, bušmanskog naroda San; najstarijoj je oko 2.500 godina, a najistančanije i najekspresivnije izrađene su pre 400 do 200 godina. Glavne teme obuhvataju ljudske figure, životinje i hibride – napola ljude, napola životinje, ili terijantrope, koji su verovatno vrači ili vidari. Dok je većina životinja prikazana jednom bojom – obično crvenom ili crnom – elandi su oslikani pomoću nekoliko boja. Prikazani su iz različitih uglova, u mnogo prirodnih poza, ukrašeni finim detaljima i ulepšani prefinjenim tehnikama senčenja kojima se stvara utisak trodimenzionalnosti. U sklopu šamanskih obreda, ove slike su izrađivane da bi se iskoristila snaga svetog duha ovih antilopa i da bi im se ukazalo poštovanje.

gazela u trku, bekstvu od neke pretnje. Životinje se pojavljuju i na egipatskim zidovima i slikama na papirusu, često ilustrujući svakodnevne aktivnosti poput krava za vreme muže ili dok brste žbunje, koza koje tera pastir, muškaraca u ribarenju ili lovu na ptice, lovaca koji nabadaju na koplje divlje ptice ili krokodile. Pojedina božanstva prikazivala su se ili kao životinje, ili pak i sa životinjskim i sa ljudskim atributima – kao što se Horus, bog neba, slikao u liku jastreba ili sokola; Tot, bog mudrosti i učenja, kao pavijan ili ibis; Anubis, bog mrtvih, kao šakal. S. H.

3000–2000. G. PNE

Započinje civilizacija. Oko 3000. godine PNE, u sumerskom gradu Uruku, razvija se klinasto

pismo. U narednom veku, u Mesopotamiji, grade se džinovski verski spomenici, takozvani zigurati, poput velikog Urskog zigurata, nastalog oko 2100. godine PNE. Između 2600. i 1100. G. PNE na ostrvu Kritu cveta minojska civilizacija, sa ogromnim palatama izgrađenim namenski da služe kao forumi za okupljanja, skladišta za useve i radionice za umetnike. Palate se ukrašavaju skulpturama i freskama na kojima se prikazuju stilizovane životinje, biljke, ceremonijalne figure, borbe s bikovima i scene sa dvora. Od oko 1700. godine PNE, za pravljenje keramike koristi se grnčarsko kolo. U međuvremenu, za razliku od Minojaca, Egipćani slikaju na suvom zidnom malteru. Njihova prva stepenasta piramida sagrađena je u Sakari za faraona Džosera, u vreme 3. dinastije. U periodu približno od 2575. do 2551. godine PNE u Gizi se grade piramide, a Sfinga približno sedamdeset pet godina nakon njih. S. H.

o Mejdum – Guske

Ova slika se nalazila u Mejdumu, na zidu grobnice-kapele Atet ili Itet, supruge princa Nefermaata. Nefermaat je bio egipatski prvi upravitelj i princ, sin faraona Snofrua, osnivača 4. egipatske dinastije, i njegove prve supruge. Kao članovima vladarske porodice, Ateti i Nefermaatu dodeljena je prostrana grobnica koju su ukrašili vešti umetnici. Ovih šest gusaka podeljeno je u dve grupe, a u svakoj grupi po jedna se saginje da pase travu, dok druge dve stoje uspravno. Upečatljiva po nežnim nanosima boje i oslikavanju svakog pojedinačnog pera, ova slika predstavlja mnogo gusaka, pošto u egipatskom pismu broj tri označava množinu.

U Egiptu je uspostavljena godina od 365 dana, zasnovana na solarnom ciklusu od dvanaest meseci, grupisanih u tri godišnja doba od po četiri meseca, koja se poklapaju s porastom i opadanjem vode Nila. Okončava se 1. egipatska dinastija i počinje 2. dinastija.

U Uruku, drevnom sumerskom gradu istočno od sadašnjeg korita Eufrata, u upotrebu ulaze jednostavni plugovi, ponekad ukrašeni piktogramima.

Razvija se poljoprivreda u severnoj Africi, Evropi, Srednjoj Americi i Aziji, ishrana se poboljšava, a ljudi žive duže.

Osnovana je Troja u Maloj Aziji.

Gradi se Džoserova stepenasta piramida.

Početak 4. dinastije u Egiptu.

Za faraone Mikerina, Kefrena i Keopsa u Gizi se grade piramide i Sfinga.

Civilizacija doline Inda doseže zrelu fazu.

3000. G. PNE

2900. G. PNE

2700–2600. G. PNE

2650. G. PNE

Sumer – Zastava iz Ura

Kako je ova mala kutija pronađena blizu jednog vojnika, nazvana je zastavom, ali pre je posredi rezonantna kutija nekog muzičkog instrumenta. Mozaičke slike, izrađene od školjki, lapis-lazulija i crvenog krečnjaka usađenih u bitumen, prikazuju život u ranoj Mesopotamiji. Sa obeju strana prikazan je po jedan vladar, veći od ostalih figura pošto je bio ujedno i ratnik i posrednik između bogova i svog naroda. „Strana rata“ kutije (dole) prikazuje kola na točkovima i onagre (magarce) koji gaze po neprijateljskim vojnicima, dok su na „Strani mira“ predstavljeni ljudi kako nose poljoprivredne proizvode i ribu, i vode onagre, bikove i kapride (ovce i koze).

Mejdum – Rahotep i Nofret

Nadene u jednoj mastabi (grobnici starog Egipta) zidanoj od cigala, u Mejdumu, ove figure predstavljaju vladarski bračni par, Rahotepa i Nofret. Rahotep je verovatno bio sin faraona Snofrua, osnivača 4. egipatske dinastije, mada pojedini veruju da mu je otac bio Huni, poslednji faraon 3. dinastije. Posadne na stolice visokih naslona s podnožjima, figure prate egipatske umetničke konvencije: Rahotepova muška koža ima crvenkastosmeđu boju, a Nofretina ženska koža je žučkastobela. Na naslonima stolica nabrojane su njihove titule, ispisane hijeroglifima.

U Japanu počinje Srednji period Jomon. Ljudi uzgajaju brojne vrste useva i ukrašavaju grnčariju tako što utiskuju užad u meku glinu.

U Britaniji se gradi Stounhendž.

Nastaje prva sumerska književnost, a Akadsko carstvo preuzima vlast nad Sumerom.

U srednjoj Aziji smišljen je točak sa paocima.

Semitski narodi stižu u Sumer, verovatno iz severne Afrike.

Okončava se **Staro kraljevstvo** u Egiptu, a počinje Prvi srednji period.

2600–2400. G. PNE

2570. G. PNE

2500–2200. G. PNE

2100–2000. G. PNE